

ARQUEOLOGIA DE LES CAVERNES DE MALLORCA

ARCHAEOLOGY OF THE CAVERNS OF MALLORCA

Miquel TRIAS ¹

Resum

És difícil exagerar la importància de les cavitats naturals per al coneixement de la prehistòria de Mallorca, i d'algun moment de la seva història. Basta considerar que les úniques estacions on s'han trobat restes de la seva fase de poblament inicial o aceràmica són dues d'aquestes cavitats.

En aquest treball resumim la història del descobriment de les coves d'interès arqueològic. Presentam també una breu sinopsi de la prehistòria mallorquina amb inclusió de taules de formes de les seves principals indústries. Descrivim l'aspecte que poden presentar a l'explorador les estacions arqueològiques en cova natural, amb menció de construccions i altres senyals del seu ús en èpoques remotes. Finalment, mostrem alguns exemples de caverne arqueològiques amb la seva topografia.

Abstract

It is difficult to magnify the importance that natural caverns confer to the knowledge on Mallorca's prehistory and parts of its history. It is enough to consider that the unique sites where remains from its first stage of populating —aceramic period— have been found are two of such cavities.

Within this paper we resume the history of the discovery of the archaeological interesting caves. We also display a brief synopsis of Majorcan prehistory, including several tables of its main industry settlements. We also describe the look that archaeological sites occupying natural caves could offer to the explorer and we mention the growth and other signs of the use they were given in earlier times. Finally, we show some examples of archaeological caverns together with their topographical survey.

Introducció

Si hi ha una activitat científica que té el camp d'acció a les caverne i que té poc a veure amb les ciències de la natura, ben cert que és l'arqueologia, per tant, podríem pensar que hi és de més en aquestes planes; ara bé, l'espeleòleg o el curiós que s'aventura davall terra n'ha de tenir un mínim de coneixements, baldament només sigui per no malmetre sense voler un jaciment superficial o per donar part a les autoritats competents de l'interès arqueològic d'una cavitat. Per altra banda, és precisament la presència a les coves de restes prehistòriques que

Introduction

If there is any scientific activity whose field of action is caverns and whose relation with nature sciences is scarce that is, undoubtedly, archaeology. Thus, we could think it is out of place in this framework. But the speleologist or enthusiast who venture under the ground must have a minimum of knowledge, at least to not intentionally damage a superficial deposit or to be responsible enough to inform the competent authorities about the archaeological interest of any cavern. Moreover, the presence of prehistoric remains inside caves is, at the same time, what motivated the first cites of such places made nowadays and the curiosity of those first

¹ Secció d'Espeleologia del GEM.

motiva les primeres cites que en tenim a l'època moderna i la curiositat dels primers investigadors que s'hi ficaren, cosa que en justifica, en part, l'estudi.

Curiosament, una de les primeres cites de coves d'interès prehistòric és també la primera menció de la forassenyada afició dels mallorquins per cercar tresors; la cita, de l'any 1632, és de l'historiador Dameto i es refereix a la Cova d'en Pardines de Manacor, que, segons ell, *ha estat habitació de gegants i on la cobdiciosa curiositat d'alguns ha trobat ocasió de perdre el temps, per pretendre trobar-hi diners*.

A aquesta afició pels tresors podem agrair la destrucció d'un sens nombre de jaciments a canvi de res ja que les peces trobades eren abandonades o destruïdes perquè, fins passada la meitat del segle XIX, ni tan sols existia un interès col·leccionista pels objectes prehistòrics mallorquins. Les coves amb restes humanes exaltaven la imaginació del poble que les atribuïa a gegants i moros, però les pobres ceràmiques i els bronzes mig desfets no corresponien als tresors que s'hi esperava trobar.

Destructores són també les excavacions dels col·leccionistes, ja que una peça treta de context no té gaire valor científic i perquè una excavació és com llegir un llibre i anar-ne cremant els fulls com els anam passant: la informació que no s'hagi pogut arregar és perduda per sempre.

Per no malmetre els pocs jaciments que la legió d'excavadors pirates ha respectat, convé estar sempre a l'aguait, i pensar que a totes les cavitats d'accés més o menys fàcil hi pot haver restes arqueològiques. Àdhuc més enllà d'un pas obert a punta de martell hi podem trobar una cambra sepulcral intacta, comunicada amb l'exterior per una boca actualment tapada, com és el cas de la Cova de Son Mallol (PLANTALAMOR, 1974); o al fons d'un pou on hem hagut de posar cordes, els prehistòrics hi poden haver enterrat llurs morts dins baguls tauromòrfics (ENCINAS, 1974).

És difícil exagerar la importància dels jaciments cavernícoles per a l'estudi de l'arqueologia mallorquina. En un terreny calcari com el nostre no hi manquen cavitats a l'abast de qui les ha hagudes de mester com a habitatge permanent, aixopluc ocasional, foner o cementeri, ja sigui home de la prehistòria, musulmà en perill o pastor modern. I ben segur que n'han fet un ús gairebé general.

L'única relació de cavitats arqueològiques existent fins a l'actualitat és el catàleg de VENY (1968) de coves sepulcrales del Bronze antic on en relaciona 34. Tanmateix, posats a fer-ne el catàleg de totes les que tenen algun interès arqueològic, hi podríem afegir la immensa majoria de les coves d'accés fàcil.

Tan importants són les caverne a la nostra prehistòria que de la seva fase més primerenca no n'hem trobat restes a altra banda (WALDREN, 1974). Això no ens ha d'estranyar, perquè, si bé navetes i talaiots eren males de desfer abans de l'existència de les màquines modernes, els fons de les barraques i

explorers who entered them; facts that could, partly, justify studies on those sites.

Curiously, one of the first cites of prehistorically interesting caves is also the first to mention about the passion of Majorcan people to search for treasures; the cite was made in 1632 by the historian Dameto and it refers to Cova d'en Pardines in Manacor which, according to him, has been the home of giants and the place where a few curious individuals passed their time searching for money.

We can thank such crazes for the unnecessary destruction of an increasing number of deposits as all the pieces found were abandoned or broken down due to the fact that, until half the XIX century, there was no interest in collecting Majorcan prehistoric objects. Caves containing human remains enhanced the popular believe that attributed them to giants and Moors, but common pottery and half-decayed bronzes were not the type of treasures one expected to find.

The excavations carried out by collectors are also the cause of damage, as an item put out of context loses scientific value and because an excavation resembles a book through which every page once read becomes burnt: the information which has not been compiled becomes lost forever.

As not to ruin the few deposits that pirate excavators hordes not touched, one must be on the watch and must assume that all those more or less accessible caverns may contain archaeological remains. By more than just chipping away, we could find an untouched sepulchral hall, connected to the outside by an opening today sealed, as it happens in Cova de Son Mallol (PLANTALAMOR, 1974); or at the bottom of a well reached by ropes, the prehistoric man could have buried their dead inside tauromorphic coffins (ENCINAS, 1974).

It is not easy at all to exaggerate the importance of cave deposits regarding Majorcan archaeology. In such a limestone terrain as ours, there is no shortage of cavities suitable for anyone; i.e. man from the prehistory, persecuted Muslim or modern shepherd, who used them as a permanent dwellings, occasional shelters, dunghills or cemeteries. And it's certain they made general use of them.

The only inventory of archaeological caves existent at present is the catalogue by VENY (1968) where he lists 34 sepulchral caves from the ancient Bronze period. If one intends to catalogue all those caves involving archaeological interest, most of the easily accessible ones could be added to the list.

As no prehistoric remains have been discovered elsewhere, the caverns are of great importance in the archaeology of Mallorca (WALDREN, 1974). This is not astonishing because, navetes and talaiots were hardly destroyed before modern machines appeared, the bases of huts and light buildings were unable to withstand the activity of peasants and farmers, while deposits within caves were not profaned until the

les construccions lleugeres no han pogut resistir l'acció de conradores i roters, mentre que els jaciments en coves no foren profanats fins que no va pegar la febre de cercar tresors i, en tot cas, no se solia arribar als nivells inferiors.

És normal que un medi tan conservador, tan ric en materials i, a la vegada, tan fàcil d'excavar sense els caramulls d'enderrocs dels monuments ciclopis, fos objectiu prioritari dels excavadors en començar l'interès per la prehistòria. Com a exemple tenim el cas de Josep Colomines que entre 1915 i 1916, per compte de l'Institut d'Estudis Catalans, va fer excavacions a 30 coves i a 8 poblats. Com veim, la diferència és notable sense tenir en compte altres arqueòlegs que només excavaven coves. Hem volgut posar l'exemple de Colomines perquè gràcies a la seva feina de camp, BOSCH I GIMPERA (1932) pogué fer la primera sistematització de la prehistòria mallorquina que fou vigent fins gairebé la dècada dels cinquanta.

Abans d'ell, altres investigadors s'ocuparen de les coves d'interès arqueològic si bé parant esment tant a les naturals com a les artificials, sovint dins estudis de caràcter general. El primer fou el d'Alberto della Marmora, que l'any 1840 va relacionar els monuments sards i els balears. Més tard, Emile Cartailhac va publicar la primera síntesi de la nostra prehistòria. Les seves visites a Mallorca motivaren l'aparició d'un grup d'investigadors locals que publicaren llurs troballes en el recentment creat Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana.

La relació de treballs sobre jaciments en cova natural que s'han publicat des de llavors i dels investigadors que hi han dedicat bona part de la seva feina, seria massa llarga perquè cabés en aquestes pàgines. Només volem citar per la seva importància cabdal els susdits Colomines i Bosch i Gimpera, el seu relleu representat pels homes del Museu Regional d'Artà fins a la guerra civil i, després d'aquesta, la tasca feta pel doctor Lluís Pericot i pels museus de Mallorca i de Deià des dels anys seixanta.

Resum històric

PERÍODE ACERÀMIC

Les primeres manifestacions humanes a Mallorca daten de devers el 4.000 abans de Crist i constitueixen un període anomenat aceràmic per manca d'altres elements definitoris. Només se n'han trobat restes a dues estacions, la Cova de Moleta i la Balma de Son Matge (WALDREN, 1974) i d'una pobresa extrema: només una rudimentària indústria de sílex i d'os associada a restes de *Myotragus balearicus*, que poca cosa ens diu dels seus faedors i d'on vengueren.

Tanmateix, és interessant fer-hi dues observacions. Primerament, la seva relació amb ossos del rupicaprí endèmic: per una banda, hi ha una gran

craze of seeking treasures arose. In any case, lower levels were not usually reached.

It seems reasonable that such a preserved and rich-in-material environment could be so easily excavated, not having the big blocks of cyclopean monuments, which became a priority for excavators when interest on prehistory came to light. As an example, we could cite Josep Colomines who, between 1915 and 1916, was commissioned by the Institut d'Estudis Catalans to excavate 30 caves and 8 villages. As it can be seen, there is a notable difference, if leaving apart those archaeologists who just excavated caves, and those like J. Colomines who also excavated villages. We have precisely cited the example of Colomines because it is thanks to his field-work that BOSCH I GIMPERA (1932) was able to elaborate the first systematization of Majorcan prehistory that remained applicable almost until the 50s. Before him, other researchers looked into caves of archaeological interest paying special attention to both the natural and the artificial ones, often involved within general studies. The first of them being Alberto della Marmora who related the Sardinian and Balearic monuments in 1840. Later, Emile Cartailhac published the first synthesis on our prehistory. His visits to Mallorca encouraged a group of local researchers who published their findings in the recently appeared Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana.

A checklist of all those papers, on deposits in natural caves, published since that time as well as a relation of the researchers who dedicated most of their time to such task would be too long to be exposed in this paper. We would just like to cite, due to their quantitative importance, the above mentioned Colomines and Bosch i Gimpera, whose relay is represented by the men of the Museu Regional d'Artà to the civil war and, secondly, the task realized since the 60s by Dr Lluís Pericot and by the museums of Mallorca and Deià.

Historical abstract

ACERAMIC PERIOD

The first human signs in Mallorca come from approximately 4,000 B.C. and they constitute a period named aceramic, as there is a lack of any other definitive items. Remains have been found in only two sites, Cova de Moleta and Balma de Son Matge (WALDREN, 1974), both being rather poor: just a rudimentary sílex and bone industry associated to *Myotragus balearicus* remains that tell about very little who made them and the places they came from.

However, it is interesting to remark two observations. Firstly, their relation with bones of the endemic rupicaprin: on one hand, the skeletons are quite abundant, suggesting that they had become domesticated; on the other hand, shaped bones and

abundància d'esquelets, cosa que suggereix domesticació; per altra banda, trobam ossos tallats i amb marques d'instruments. Tot plegat sembla una prova indubtable que la seva extinció fou obra de l'home.

Per altra part, no deixa d'esser notable que un home que havia estat capaç de navegar fins a Mallorca tengués una indústria tan pobre. Recordem que la nostra illa és, després de Menorca, la més allunyada del continent i que la navegació en aquella època no devia esser empresa fàcil ni a l'abast de tothom.

PERÍODE PRETALAIÒTIC

Han de passar més de 2.000 anys abans que els pobladors de Mallorca tornin a deixar traça del seu pas. Ara ens trobam amb una cultura complexa i relativament rica que té les coves artificials i navetes com a tret arquitectònic més destacat. És una cultura de la qual coneixem molt millor els jaciments funeraris que els d'habitació. Es tracta de la cultura pretalaiòtica, nom que només indica que és anterior a la cultura dels talaiots, la més característica de les Balears. La seva cronologia va des de l'any 1.900 fins a l'any 1.200 a.C. quan les navetes són abandonades pels talaiots, encara que no sigui gaire clar si per la invasió d'un poble diferent o per un canvi cultural degut a una influència externa. En tot cas, el poble pretalaiòtic sembla haver gaudit de pau relativa ja que no ens ha deixat construccions de caràcter defensiu. Les coves artificials, característiques d'aquesta cultura fins al punt d'haver-li donat nom originalment, només es troben allà on la roca és prou blana per permetre'n l'excavació, a les calcarenites post-orogèniques del miocè i el plio-quadernari.

La forma de les coves es va complicant progressivament, de rodona passa a allargassada, després es complica amb un corredor llarg, doble vestíbul, fossa central i bancs funeraris. Algunes, finalment, tenen un pati a l'entrada i petites cambres annexes.

En el pretalaiòtic final, l'home habita les navetes, construccions de planta de ferradura molt allargassada, amb sostre de branques, que presenten una interessant diferència de tècnica constructiva amb els talaiots: les pedres que les formen estan posades de cantell mentre que els talaiots i les navetes menorquines d'enterrament les tenen planes.

Molt característica dels moments inicials d'aquest període és una ceràmica incisa de gran qualitat, que prest entra en decadència i acaba per desaparèixer. Es tracta d'una producció influïda pel vas campaniforme, la cultura del qual es va escampar arreu d'Europa fins a Bohèmia des del seu focus original al sud-oest de la Península Ibèrica, si bé els exemplars mallorquins tenen una clara influència sarda. Les coves artificials tenen l'origen a l'altre costat de la Mediterrània, a l'Egeu, zona que al voltant de l'any 2.000 vivia l'hegemonia comercial de les ciutats de la Creta minòica. Les formes ceràmiques més abundants al llarg del període són les globulars, carenades i troncocòniques de mida mitjana i petita.

other carved ones can also be found. On the whole, it seems without doubt that their extinction was caused by man.

It is interesting to note that a man who was capable of navigating to Mallorca shows such a exiguous industry. We must not forget our island is, after Menorca, the furthest from the continent and that navigation in those times was probably not an easy task.

PRETALAIOTIC PERIOD

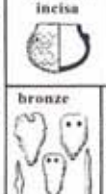

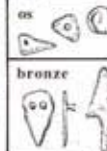

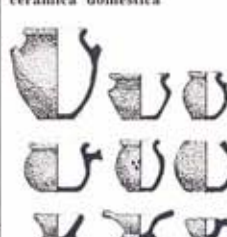
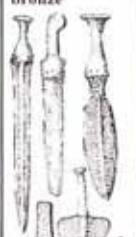

2,000 years had to pass before the population of Mallorca left any hints of their presence. At present, we face a relatively rich complex culture whose most remarkable architectonical aspects are artificial caves and navetes. It is a culture of which we know more about funeral deposits than those of everyday life. It is a pretalaiotic culture, meaning it was previous to the talaïotic one, the most characteristic of the Balearic Islands. Its chronology covers from 1,900 to 1,200 B.C., when navetes were abandoned in favour of talaïots, although it is still unclear whether it was due to invasions by different people or to a cultural change caused by external influences. In any case, it seems that pretalaiotic population enjoyed a relatively peaceful existence, as they did not have any defensive build-up. Artificial caves, characteristic from this culture, to the extreme of conferring it its name, are found only where the rock is soft enough as to be excavated; that is, post-orogenic calcarenites from the Miocene and the Plio-Quaternary.

The shapes of the caves become gradually more complex, going from rounded to extended and then being complicated by a long aisle, a double hall, a central pit and funeral banks. Finally, some of them show a patio at the entrance and small annex rooms.

During the final pretalaiotic period man inhabited navetes, a very extended construction of horseshoe-like plan and branched ceilings, which present an interesting technical difference as opposed to talaïots: the rocks forming them are placed edgewise, whereas those of talaïots and Minorcan funeral navetes are placed flat.

An incise pottery of great quality becomes characteristic of the beginning of this period, although it soon became unused and in the end disappeared. It is an industry influenced by the baker ware culture which widespread through Europe, from its original focus on the South-West of the Iberian Peninsula to Bohemia, although the Majorcan samples show a certain Sardinian influence. The origin of artificial caves stems from the opposite side of the Mediterranean Sea, the Aegean, where during the year 2,000 the trading hegemony of the towns from the minoic Crete was taking place. The most abundant pottery forms from that period are globular, crest and troncoconical ones of medium and small size.

QUADRE RESUM DE PREHISTÒRIA DE MALLORCA

PERÍODE I CULTURA	INDÚSTRIA	ESTACIONS	Cron. Ab.	DATA	SINCRONIES
ACERÀMIC ~4000	 	Son Matge Muleta	3984±85	3000 2500	Sumeris Unificació d'Egipte Piràmides Bronze a Mesopotàmia Palau de Creta
PRETALAIÒTIC ARCAIC ~2000 Hàbitat: cova natural Enterrament: ídem	 	Son Matge Ca na Coixera Can Bauló	1870±120 1800±100	2000	
PRETALAIÒTIC D'APOGEU ~1800 Hàbitat: barraca, cova n. Enterrament: cova natural, cova artificial	 	Son Mallol Son Sunyer Sant Vicenç Sa Tanea		1700 1650 1600	Bronze a Europa Hiesos Comença argàrie
PRETALAIÒTIC FINAL ~1500 Hàbitat: naveta Enterrament: cova art. evolució	 	So n'Oms abandonament navetes So n'Oms		1500 1450 1360	Èxode bíblic Aqueus a Creta Akhenaton
TALAIÒTIC I ~1300 Talaiot aïllat Enterrament: inhumació	 	Son Matge Son Serralla abandonament Son Real		1170 1150 1010±80	Pobles de la mar Invasió dòria Tartessos
TALAIÒTIC II ~1000 Recintes muradats	 	Ses Païsses Es Rossells		1000	David rei a Jerusalem Expansió fenícia
TALAIÒTIC III ~700 Habitacions adossades Taurolatría Incineració Comerç amb els púnics	 	Ses Païsses So n'Oms Necròpoli de Son Real		814 800 750 654 600 535	Fundació de Cartago Hallstatt Homer Fundació Ebussim Fundació Massalia Alalia
TALAIÒTIC IV ~500 Santuàries Inhumació: en posició fetal, en calç, en taüt Aculturació, imitació formes ceràmiques	 	Son Maimó Son Boronat La Punta El Sec Son Matge	420±50 420±35 324 400 a 300 280 a 250	450 443 323 264-241 227 218-201 146 133	La Tène Pericles Mort d'Alexandre I Guerra Púnica Fundació Cart. Nova II G. Púnica, mercenaris Destruecció de Cartago Numància
OCUPACIÓ ROMANA 123					

Quadre resum de la prehistòria de Mallorca.

Synoptic chart of the prehistory from Mallorca.

El material lític és escàs i de factura grollera. En destaquen els ganivets de tall dentat que prest són substituïts pels de coure o bronze de fulla triangular i mànec postís, molt abundants. També trobam punxons i ornaments personals d'aquest material. L'os està representat per punxons i sobretot per botons, que, en els primers temps, tenen la perforació en V.

PERÍODE TALAIÒTIC

La cultura talaiòtica no és un fet aïllat a les Balears sinó que forma part de tot un món cultural estès per la Mediterrània: la cultura ciclòpia. Aquesta cultura, originada segurament a la zona de l'Egeu, es trasllada cap a occident amb manifestacions originals a diferents terres banyades per la nostra mar: Apúlia, Malta, Sardenya, Còrsega, Tunísia, Menorca i el focus més occidental prop d'Almeria (ROSSELLÓ, 1979). A Mallorca comença devers l'any 1.400 a.C. i perdura fins a la conquesta romana, encara que a partir de l'any 700 s'hi inicia una lenta aculturació provocada pel contacte amb els pobles cananeus i clàssics, accelerada després de la fundació d'Eivissa pels cartaginesos l'any 654.

El seu element més personal és el talaiot, torre de planta quadrada o rodona, feta amb pedres de mida grossa sense ciment —la característica tècnica ciclòpia— retocades o no segons la duresa del material. Monuments semblants es poden veure al sud de Còrsega on reben el nom de *torri* i a Sardenya, on s'anomenen *nuraghe*. La finalitat dels talaiots no està encara ben aclarida, suposant que tots en tenguessin la mateixa. En alguns dels relativament pocs que s'han excavat, s'hi ha trobat evidència d'enterraments, en d'altres, d'habitació. Això, complicat amb les reutilitzacions, fa que no puguem estar segurs de si, per als seus constructors eren habitacions de personalitats, torres de guaita, sepultures o llocs sagrats, entre d'altres possibles opcions.

A partir de l'any 1.000 ja no se'n construiran més; com a conseqüència d'una situació d'enfrontaments armats o d'inseguretat generalitzada, són substituïts per poblats voltats de murada. En començar la fase de la decadència s'adonen habitacions d'aparell més senzill a les construccions precedents i s'alcen santuaris amb grans lloses de cantell. En tot cas, dels talaiòtics coneixem millor les habitacions que les sepultures, ben a l'inrevés que dels pretalaiòtics.

Començada l'aculturació, augmenta la complexitat del món talaiòtic amb manifestacions molt variades, com ara la taurolatria, i l'adopció de diferents formes d'enterrament, com si els mallorquins haguessin perdut la seva uniformitat cultural, tal vegada per un diferent grau de penetració de les influències estrangeres (GUERRERO, 1979), accelerades a partir del segle III a.C. per la presència de mercenaris mallorquins als exèrcits cartaginesos que lluitaven contra Roma. D'ençà del 500 compareixen per primera vegada representacions figuratives, com a caps de brau

Flint stone is scarce and its texture is coarse. It is remarkable that the clogged knives were, in early times, substituted by copper and bronze ones with triangular blades and postiche handles, which were very common. Also to be found are burins and personal ornaments made of those metals. Bones can be found in the form of burins and, more commonly, buttons that, in early times, were perforated in V shape.

TALAIOTIC PERIOD

The talaiotic culture is not an isolated fact of the Balearic Islands but a part of a whole cultural world common in the Mediterranean, the cyclopean culture. This probably originated in the Aegean zone, moved towards the western area in its original form to different coastal lands of our sea: Apulia, Malta, Sardinia, Corsica, Tunis, Menorca and the most western focus close to Almeria (ROSSELLÓ, 1979). In Mallorca it begins circa 1,400 B.C. and lasts till the roman conquest, although since the year 700 a gradual acculturation process starts, provoked by the contact with cananean and classical populations, and sees itself accelerated after the foundation of Eivissa by the Carthaginians in 654 B.C.

Its most personal element is the talaiot, a tower with squared or rounded plan made of big rocks without mortar —the characteristic cyclopean technique— retouched or not depending on the hardness of the material. Similar monuments can be seen on the South of Corsica where they are named torri, and in Sardinia where they are denominated nuraghe. Talaiots function is not clear yet, assuming they were all made for the same purpose. In a few of the relatively low number of them which have been excavated, evidence of burying has been found whereas others were used as dwelling-rooms. All that, entangled with their former re-utilization makes it difficult to assert whether they were used as rooms for personages, as watchtowers, as sepulchres or as sacred places, among other possible alternatives.

Since the year 1,000 no more talaiots were built up; as a consequence of armed confrontation or general instability they became substituted by fortified villages. With the decline of the talaiotic period simpler rooms are attached to the former buildings and sanctuaries made of big flagstones, placed edgewise, are constructed. More is known about the rooms, that talaiotic man built, than the sepulchres, the opposite that occurs with the pretalaiotic constructions.

Once the acculturation process commenced the complexity of the talaiotic world increased in various forms as the taurolatria, and with the adoption of different ways of burying, as if Majorcan people had lost their cultural uniformity, perhaps due to a different grade of foreign colonization (GUERRERO, 1979) which has been accelerated since the III century as a

i guerrers de bronze, en clara imitació de l'escultura clàssica. Les espases en bronze i ferro, segons el moment, ens parlen d'una societat jeràrquica i guerrera. També trobam als jaciments eines i objectes d'ornament personal —pectorals i polseres— dels materials esmentats. Així mateix s'han localitzat unes curioses plaques de plom decorades amb motius geomètrics. La ceràmica de les fases talaiòtiques 1 i 2, és a dir, d'abans del 700, continua essent feta a mà, com a les anteriors èpoques, tot i que les peces són de mida més gran i de parets més gruixades. A partir d'aquella data, es comencen a imitar les formes clàssiques, concidint amb l'ús de peces d'importació gregues, cartagineses i romanes que acaben per supplantar totalment la ceràmica indígena.

Dues safes musulmanes de la Cova dets Amagatalls en el seu lloc original.

Two Muslim pans from Cova dets Amagatalls (Manacor) in their original hide.

PERÍODE HISTÒRIC

A partir de l'època d'August els mallorquins abandonen els seus antics costums i deixen d'emprar les cavernes com a habitació i sepultura; des d'aquest moment només alguns pagesos, pastors o llenyaters hi deixaran les seves pobres pertinències, tret de pocs casos concrets, i dels musulmans que

consequence of the appearance of Majorcan mercenaries who fought against Rome with the Carthaginian army. Since 500 B.C. there appear, for the very first time, figurative samples as bull heads and bronze warriors, certainly imitating the classical sculpturing. Bronze and iron swords show us a warlike and hierarchical society. In those deposits we also find tools and personal adornments —pectorals and bangles— made of the same materials mentioned above. Several bizarre plates made of lead and decorated with geometrical designs have also been discovered. Pottery from the talaiotic stages 1 and 2, that is to say previous to the year 700, continues to be hand-made as in ancient periods, even though the pieces are bigger and thicker. From that time on, classical patterns begin to be imitated simultaneously to the usage of Greek, Carthaginian and Roman imported pieces that eventually substituted indigenous pottery.

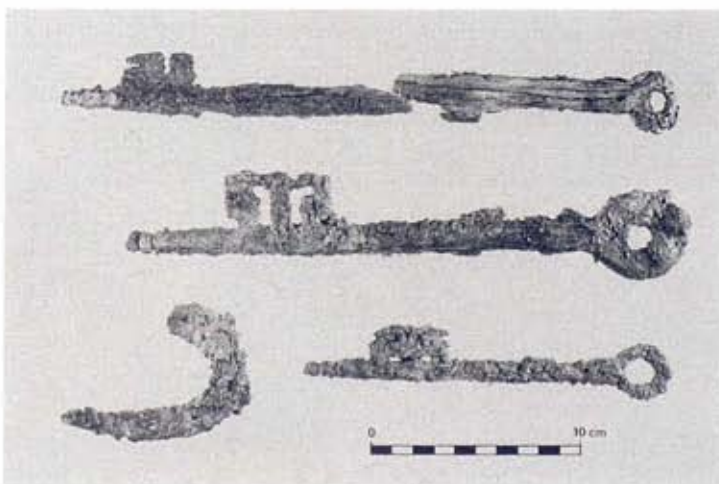
HISTORIC PERIOD

From the Augustus' epoch onwards Majorcan people left apart their ancient habits and ceased to use caverns as rooms and sepulchres; thereafter, only a few peasants, shepherds and woodcutters would leave their possessions there and Muslims would use them to hide during the Catalanian conquest of the island. Between September 1229, when the host of King Jaume el Conqueridor of Aragon landed in Santa Ponça and June 1332 when last majorcan Muslims hid in the mountains surrendered, people hid inside any cave they could find so that today we find plenty of examples of their domestic vases, and several hideouts containing very valuable pieces such as tools, glazed plates and keys (TRIAS, 1979; 1981; TRIAS et al., 1992).

Finally, a few caves were used as dwellings by hermits or as a cult site by Christians, as with the cave of Son Santmartí.

Claus i ferradura musulmanes de la Coveta des Rovell (Escorca).

Muslim keys and horseshoe from Coveta des Rovell (Escorca).

s'hi amagaren durant els dies de la conquesta catalana de l'illa. El curt període en què les coves tornen a esser freqüentades va des del desembarcament de la host del rei Jaume el Conqueridor, el setembre de 1229, fins a la submissió total dels musulmans mallorquins, el juny de 1232, amb la ciutat assetjada i gran part del Pla en mans dels cristians. Aleshores els mallorquins s'amagaren en tota quanta cova trobaren a l'abast, on ara trobam abundantíssims tests dels seus atuells domèstics i alguns amagatalls amb peces de gran valor com eines, plats vidriats i claus (TRIAS, 1979; 1981; TRIAS *et al.* 1992).

Finalment, algunes coves han servit d'habitatge a ermitans o de lloc de culte cristià com la Cova de Son Santmartí.

Les cavernes i els jaciments

Com hem vist, podem trobar restes arqueològiques, poc o molt importants, a la majoria de coves d'accés fàcil i en algunes d'entrada més complicada. De vegades són clarament vistables; en altres ocasions, el jaciment està colgat per sediments moderns, en el cas més extrem per una bona solada de dejeccions d'ovella. El pol oposat a aquest cas són les coves que tenen les parets talaiòtiques que, pel seu aparell de pedres grosses, no es poden confondre amb construccions d'èpoques modernes.

MURS CICLOPIS

Les construccions talaiòtiques poden esser murs que tanquen una boca ampla, com en la Cova des Moro de Manacor, o que separen una zona de la cova de la resta, com en les Coves del Drac del mateix

Entrada talaiòtica de la Cova des Moro (Manacor).

Talaiotic entrance of Cova des Moro (Manacor).

municipi. El mur està obert per un portal semblant al dels talaiots. De vegades després del portal continua un corredor de lloses ortostàtiques, baix de sostre, que només es pot passar d'acotat (TRIAS & MIR, 1977); el perquè de la seva construcció és difícil d'aclarir: simple transposició de corredor d'entrada

Caverns and deposits

As we have seen, archaeological remains, important or not, can be found in most of the easily accessible, as well as in some inaccessible caves. Sometimes they are easily seen, whereas sometimes the deposit inside appears to be buried by modern sediments, that can occasionally be covered by a great quantity of sheep droppings. The opposite example is that of the caves having cyclopean walls, due to the layout of big stones, hardly confused with modern constructions.

CYCLOPEAN WALLS

Cyclopean architecture can not only be walls enclosing a wide entrance, as in Cova des Moro in Manacor, but also walls isolating part of the cave from the rest, as in Coves del Drac in the same municipality. The wall opens in a portal similar to that of talaiots. Sometimes the corridor of orthostatic flagstones which can be only accessible by stooping, due to its limited height, leads from the portal (TRIAS & MIR, 1977); why such a corridor was built is a difficult question: just a transposition of the entrance corridor of the talaiots? a way of making the entering the cave a matter of an iniciatic path, related with their funeral or religious use?... Due to a lack of evidences, such hypothesis will be hardly more than just plain speculation.

MINOR CONSTRUCTIONS

Any other construction found in a cave could inform us that we may encounter an archaeological site, for example closed walls of simple structure, levelling fringes, scales and ramps to overpass a slope, small enclosures as a base for the hut, entrances and other narrow paths holed with sledgehammers, etc. We should not assume, in any case, that they are ancient constructions as, not longer ago, caves were still being used by peasants, and country people in general, for various purposes and that they could just be fitting out works. Hence, only an accurate identification may allow us to determine the age of the construction.

CREMATIONS

The burnt walls of incineration caves are another sign of prehistoric habitation; these appear cracked, flaking and porous and show broken stalactites and an obviously different colour, in comparison to close unburnt areas. Usually there is not the characteristic black soot hue that modern fires produce, as that present on the ceilings of Coves d'Artà, which was caused by the torches that visitors had to use before electricity was installed in the cave. Occasionally, remains of the wood used for cremations, as well as ashes and bits of coal can be found too, but they can be easily mistaken for modern bonfire embers.

dels talaiots? convertir l'ingrés a la cova en un recorregut iniciàtic relacionat amb el seu ús funerari o religiós en sentit general?... Hipòtesis que, per manca d'evidència, no passen d'esser simples especulacions.

CONSTRUCCIONS MENORS

Qualsevol altra construcció que puguem trobar dins una cavitat ens pot informar que som en presència d'una estació arqueològica, com ara murs de tancament d'aparell més senzill, marges per anivellar el pis, escales i rampes per superar un desnivell, petits closos com a base de barraca ben a l'interior, boques i altres passos estrets retocats a punta de picassa, etc. Tanmateix no hem de pensar automàticament que aquestes construccions són antigues ja que, fins fa relativament poc, les coves varen ésser emprades per pagesos i gent del camp en general per a molts d'usos i, per tant, s'hi pogueren fer obres d'habilitació. Així doncs, només una certa pràctica ens permetrà determinar l'antiguitat de la construcció.

CREMACIONS

Un altre indicatiu d'ocupació prehistòrica són les parets cremades de les coves d'incineració; aquestes se'ns presenten clivellades, descloscades i poroses, amb les estalactites trencades i un notable canvi de color respecte a les zones veïnes no afectades pel foc. Generalment no hi ha la característica negror de sutja dels focs moderns, com ara la que mostra el sostre de les Coves d'Artà, produïda per les falles dels visitants d'abans de la seva electrificació. En alguns casos poden trobar també restes de la llenya emprada per a les cremacions, cendres i trossos de carbó, si bé es poden confondre amb focs moderns.

CALÇ

La presència de calç en una cova difícilment es pot atribuir a una altra causa que no siguin enterraments de fases tardanes del període talaiòtic, com a la Balma de Son Matge (ROSSELLÓ & WALDREN, 1973).

OSSOS HUMANS

Els ossos humans procedeixen gairebé sempre d'enterraments prehistòrics. Com que les referències històriques de tombes col·lectives són gairebé inexistents, si en una cova trobam abundància d'ossos en superfície deixats per excavadors, hem de pensar que són prehistòrics baldament no hi vegem els habituals tests com en la Cova des Gegant d'Alaró.

OSSOS D'ANIMALS

Per altra part, els ossos d'animals trencats i xapats poden evidenciar un jaciment d'habitació, ja que segurament es tracta de restes de menjar dels moradors.

LIME

The presence of lime in a cave can hardly be anything else than the consequence of burials from the latter phases of the talaiotic period, as in Balma de Son Matge (ROSSELLÓ & WALDREN, 1973).

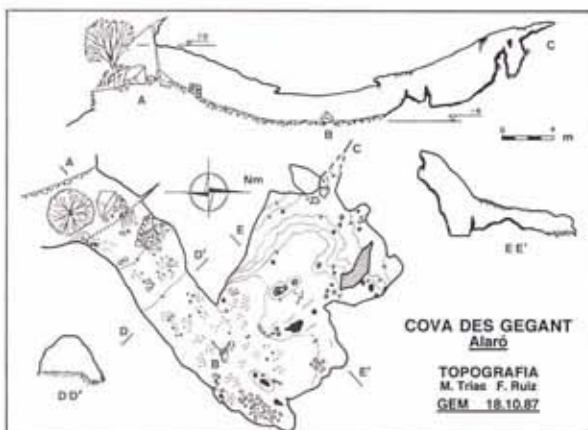

Restes humans de la Cova des Gegant (Alaró).

Human remains from Cova des Gegant (Alaró).

HUMAN BONES

Human bones come, in most cases, from prehistoric burials. As historical references on collective tombs are almost nonexistent, where a lot of bones are found after excavation on the surface of the cave floor, we must presume they are prehistoric remains even if there is a lack of the usual pieces of broken pottery, as in Cova des Gegant in Alaró.

ANIMAL BONES

Broken and cracked animal bones could denote a dwelling-room deposit, as they are probably food remains left by the cave dwellers.

POTTERY

Any item from the prehistoric man industry found inside a cave proves his presence and, at least theoretically, any sort of these items can be found on

CERÀMICA

Qualsevol dels productes de la indústria de l'home prehistòric que haguem trobat en una caverna és una prova de la seva presència en aquest indret i tots hi poden ésser trobats en superfície, almenys en teoria, tant si es tracta de metall, sílex, os, pedra, fusta, etc... però la relativa escassetat d'alguns d'aquests ho fa difícil. Contràriament, en una estació arqueològica no ens mancarà mai la ceràmica per la seva abundància i poc valor quan es tracta de peces fragmentades. Els pirates se'n duran les peces senceres però deixaran els tests; són aquests els testimonis que ens donaran fe que una determinada cultura o època és representada en el jaciment, ja que fins i tot de vegades basta un sol fragment. Per tant, la ceràmica és l'autèntic fòssil director de l'arqueologia.

Una distinció claríssima de la ceràmica és la que podem fer entre la feta a torn —de pasta compacta de color clar i ben cuita, pertanyent a èpoques històriques— i la ceràmica feta a mà —de forma irregular, textura grollera, amb granulació, porosa i de colors foscos entre negre i vermell, segons si el foc era localment reductor o oxidant i, fins i tot, amb la diferència de color entre el nucli de la pasta i l'exterior—. Aquesta segona és característica de la població indígena prehistòrica amb alguna manifestació d'època islàmica.

Podem fer unes distincions clares entre la ceràmica indígena de les diferents èpoques. Primerament, tenim la ceràmica incisa, de clara influència del vas campaniforme, fàcil d'identificar si el test que tenim presenta decoració. Baldament no en tenguí, no és gaire difícil de reconèixer si considerem que les peces són de paret fina i que la pasta és molt compacta, amb la superfície bruniada i de color habitualment gris fosc bastant uniforme.

Les peces pretalaiòtiques de ceràmica llisa tenen la pasta més grollera i la majoria de les que trobam, que són d'ús funerari, són vasos de parets fines —de tres a quatre mil·límetres de gruixa— i de formes fonamentalment globulars, carenades o troncocòniques i de mida generalment petita —entre 10 a 15 centímetres de boca—.

Tot i que també està feta a mà, la ceràmica talaiòtica presenta prou diferències respecte de la pretalaiòtica com per fer-se coneixedora a l'ull expert. Per primer, les peces solen ésser més grosses i les parets més gruixades. També són molt més abundants els culs plans, les anses són de banyó, molt més grosses que les pretalaiòtiques, que solen ésser de mugró, sovint amb perforacions. Tanmateix, hi ha una clara diferència entre ceràmiques funeràries i d'ús domèstic; les primeres són de mides semblants a les seves homòlogues pretalaiòtiques amb predomini de les formes carenades. En els moments finals del talaiòtic apareixen les anses de pont o zoomòrfiques.

De la ceràmica feta a torn que podem trobar a les coves, en tenim de dues èpoques ben separades en

the surface, not only metals but also silex, bone, stone, wood, etc. although the relative scarcity of some of them makes it a difficult task. On the contrary, pottery will not be absent in an archaeological site, being both abundant and fragmented, so that it is of low value. Pirates used to take away the complete pieces and left behind the dross; thus, it is from these pieces, sometimes even only one fragment of broken pottery, that we will have the testimony of a certain culture or epoch being present in a certain deposit. So, pottery happens to be the fossil par excellence of archaeology.

There is a very clear distinction we can make on pottery: the wheel-made one —whose paste is compact, light-coloured and well-baked and belonging to historical times— and the hand-made pottery —irregularly formed, coarse-textured with granulation, porous and dark-coloured, between black and red depending on whether the fire was locally reductant or oxidant and even showing different colour its paste nucleus and its surface—. This second type is representative of the indigenous prehistoric population, sometimes interspersed by patterns of the Muslim epoch.

There are certain distinctions among the indigenous pottery from different periods. Firstly, there is the incise pottery, clearly influenced by the baker ware and easily recognizable if the pieces show any decoration. If decoration is absent identification is not difficult either, as we know the fragments have thin walls and a very compact surface which is polished and coloured, usually in a rather uniform dark grey.

Pretalaiotic pieces of plain pottery present a coarser paste and most of those found, that were used for funeral, are vases of thin walls —from 3 to 4 mm in thickness— and globular, crest line or troncoconical shapes usually small-sized —the mouth between 10 and 15 cm of opening—.

Although talaiotic pottery is also hand-made, it presents quite a lot of differences with the pretalaiotic one, so that it is only recognizable by skilled eyes. Firstly, its pieces are usually bigger and their walls thicker. Flat bases are more abundant also, the handles too are much bigger than the pretalaiotic ones which used to be nipped and were often perforated. Likewise, there is a clear difference between funeral and domestic potters: the first having a similar size to those of their pretalaiotic homologues in which predominate the crest line forms. By the latter talaiotic period there appears the bridge or zoomorphical handles.

There are two well-differentiated ages regarding wheel-made pottery. The first one, Punic, Greek and Roman potters, placed in a time comprising from Majorcan and Classical populations first contacts, since Eivissa was founded, until the abandonment of the caves; the second, the pottery from the Muslim epoch, placed almost at the end of the Islam period on

el temps. Primer les ceràmiques púnica, grega i romana, que se situen cronològicament entre els primers contactes dels mallorquins amb els pobles clàssics, a partir de la fundació d'Eivissa, fins a l'abandonament de les coves; i, segon, la ceràmica d'època islàmica quasi totalment dels darrers temps de l'Islam a les Illes Orientals d'Al-Andalus. L'establiment d'uns criteris segurs per distingir-ne una de l'altra seria massa complicat però podem dir que, en molts de casos, la ceràmica islàmica es distingeix de la clàssica per l'abundància de decoració, el barroquisme de les formes i la presència de vidriat.

Alguns exemples de cavitats arqueològiques

SON MATGE

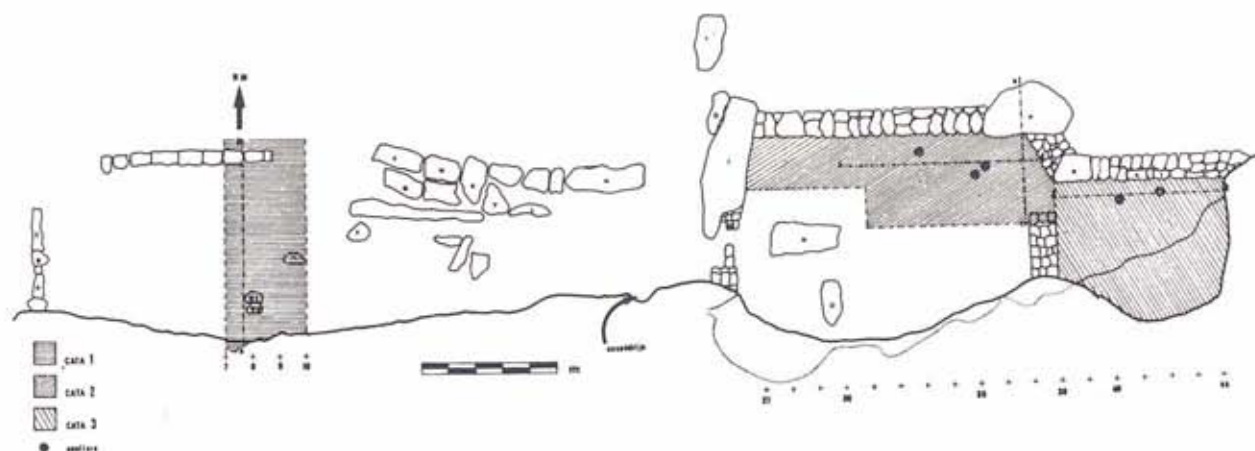
Un exemple cabdal de jaciment prehistòric és la Balma de Son Matge, petit recer sota una penya situat a l'estret de Valldemossa i un dels dos únics jaciments on està representat el període aceràmic. En

the Eastern Islands of Al-Andalus. Establishing certain criteria to distinguish both ages would be too complicated but what is sure is that, in many cases, Muslim pottery differs from classical one in an abundant decoration, barroc forms and presence of glazing.

A few examples of archaeological caverns

SON MATGE

The Balma de Son Matge is a relevant example of prehistoric deposit; it is a tiny shelter placed on the foot of a cliff in the Valldemossa estret and it represents one of the only two deposits where the aceramic period is typified. All through its 36 levels a long series of cultural episodes are represented, covering from the aceramic to the latter talaiotic one, from approximately the year 200 B.C. In the lower levels bones of *Myotragus* mixed with fire embers can be found thus proving the coexistence of man and

Planimetria de la Balma de Son Matge (Valldemossa).

Survey from Balma de Son Matge (Valldemossa).

els seus 36 nivells presenta una llarga sèrie d'episodis culturals des del susdit fins al talaiòtic tardà de devers el 200 a.C. Als nivells inferiors podem trobar ossos de *Myotragus* en relació a restes de foc, prova de la coexistència d'Home i *Myotragus* i, per tant, que la seva extinció va ésser conseqüència de l'acció humana. Hi ha també 25 nivells d'habitació pretalaiòtica, amb la base de molta antiguitat, ja que a la meitat de la seva potència trobam nivells amb ceràmica incisa de tradició campaniforme datada el 1870 a. C.

El nivell 7 marca un clar horitzó talaiòtic, força antic, entre el 1350 i el 1150 corresponent a un ús funerari on trobam abundants peces de bronze —braçalets, punxons i ganivets—.

Els darrers nivells corresponen a enterraments en calç del talaiòtic tardà bastant pobres de materials, ja que només hi trobam alguns grans de collar de vidre, polseres de ferro i petits vasos d'ofrenes.

Myotragus and, in consequence, that its extinction was caused by human activity. There are also 25 levels of pretalaiotic dwelling-room whose bottom is very ancient, as in the moiety of its thickness there can be observed some levels containing incise pottery of the baker ware style which has been dated in 1870 B.C.

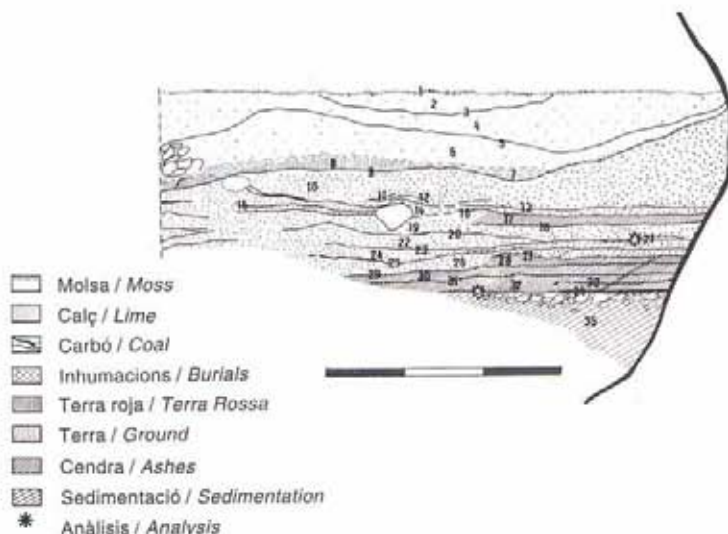
Level 7 delimitates a clear talaiotic horizon, certainly ancient, between 1350 and 1150, correspondent to a funeral use in which abundant pieces of bronze can be found —bracelets, burins and knives—.

The upper levels correspond to rather poor-in-material burials in lime from the latter talaiotic period, where only a few beads of glass necklaces, iron bangles and small offering vases have been found.

Curiously, there is a prolonged time of

Curiosament hi ha un llarguíssim període d'abandonament entre el final del talaiòtic i el 280 a.C. quan comencen els enterraments amb calç.

abandonment since the end of the talaiotic period and 280 B.C., when burials in lime commenced to be realized.

Tall estratigràfic de la Balma de Son Matge (segons ROSSELLÓ & WALDREN, 1973).

Stratigraphic cross-section of Balma de Son Matge (Valldemossa) (after ROSSELLÓ & WALDREN, 1973).

COVA DES NEGRET

Amb aquest suggestiu nom coneixem una petita cavitat, situada a la cara nord de la Serra d'Alfàbia, al peu d'un penyal, part damunt les cases de sa Coma. Malgrat el seu poc desenvolupament horitzontal —està constituïda per una única sala de 20 x 15 m— té una notable fondària: a l'enfront de la sala hi ha un pou que arriba als -21 m. El seu dipòsit arqueològic no és gaire important; la majoria del pis és de colada i només s'hi han trobat restes en alguns racons. Tanmateix, aquestes restes en forma de fragments ceràmics i un punxó de bronze han permès determinar que la cova va estar ocupada durant el pretalaiòtic i el talaiòtic, i que degué servir de refugi o d'amagatall en època islàmica (VENY, 1968).

Més interessant que el valor arqueològic és el seu valor com a lloc llegendari. La llegenda que hi té seu ens parla d'un negret que hi sortia el dissabte de

COVA DES NEGRET

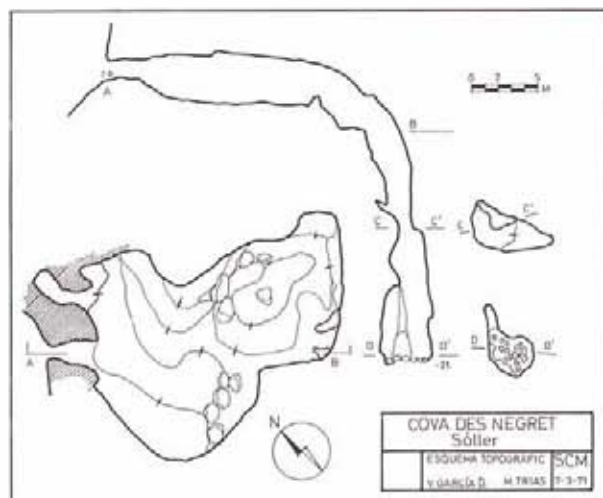
Such a suggestive name (Little Nigger's Cave) stands for a small cavern placed on the northern slope of Serra d'Alfàbia, at foot of a boulder, over the houses of Sa Coma. In spite of its low horizontal development —it is formed by a unique hall of 20 x 15 m— its depth is notable and a well 21 m in depth is located on the frontage of the hall. Its archaeological deposit is rather unimportant, most of the floor being flowstones, and only few remains have been found. These findings, for instance some pottery fragments and one bronze burin, have allowed to determine that the cave was occupied during both the pretalaiotic and the talaiotic periods as well as that it probably served as a shelter or hideout during the Islamic epoch (VENY, 1968).

Its legendary value is greater than its archaeological one. The legend talks about a little nigger who went out every First Day of Passover. If a lucky one got to give him a candle alight during the last mass, the little nigger would burnt into a pile of golden coins; the point is that all the offering had to be done before the first stroke of Glory so that, as the time elapsed was steadily short, none was ever able to touch him and he always went back to the cave, where he might still be waiting for someone to catch up with him (ALCOVER, 1903).

Returning to reality, it is likely that the legend is inspired in Joan Albertí, alias Negret, the bandit who used the cave as a refuge and was captured in 1605 (RULAN, 1875).

COVA DELS OSSOS

Known from immemorial times, as its name points out (Cave of the Bones), stays this cave of

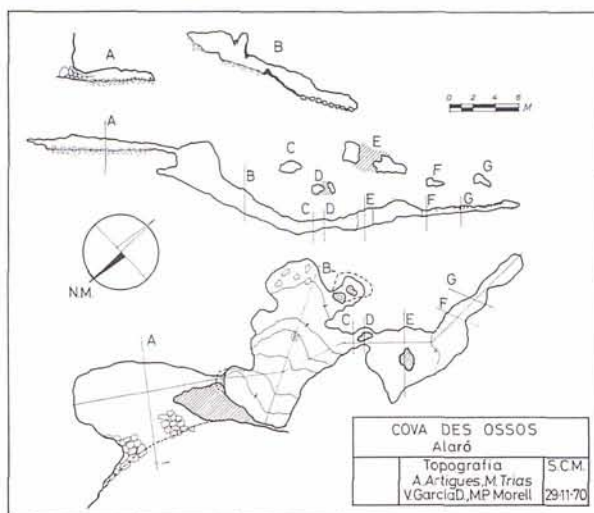

Pasqua. Si cap afortunat aconseguia dur-li una candela encesa amb el foc nou, que s'encén a l'ofici d'aquell dia, el negret esclafiria en un caramull de monedes d'or; però això s'havia de fer abans del primer toc de Glòria, i com que el temps curtejava ferm entre l'encesa del llum i la primera batallada, ningú fou capaç d'esser a temps de tocar-lo, i el negret se'n tornà sempre a la cova on encara hi deu esser, esperant que qualcú l'aglapesqui (ALCOVER, 1903).

Tocant de peus a terra és possible que tal llegenda vingui inspirada pel bandejat Joan Albertí, *alias* Negret, que tenia el seu cau a la cova i que fou capturat l'any 1605 (RUL-LAN, 1875).

COVA DELS OSSOS

És una de les cavitats d'interès arqueològic conegudes des de temps immemorial com ho indica el seu nom popular. Està situada al coster occidental del Puig de s'Alcadena, ben davant les cases de s'Olivaret, dins la possessió de sa Font Figuera. El pare VENY (1968) hi va fer una prospecció l'any 1948, replegant materials del pretalaiòtic, malgrat la duresa dels seus sediments bastant concrecionats. Hi trobà nombrosos punxons de bronze, botons d'os de perforació en V, plaquetes triangulars del mateix material i fragments de vas bitroncocònic.

archaeological interest. It is located on the northern slope of Puig de s'Alcadena, just in front of the houses of s'Olivaret in the land of Font Figuera. Fra Veny (1968) made a prospection in 1948 and gathered pretalaiotic materials, despite the hardened sediments which were quite concreted. He found plenty of bronze burins, bone buttons perforated in V shape, small bronze triangular plaques and fragments of bitroncoconic vases.

COVA DES MOROS DES TOSSALS

Aquesta caverna està situada al pregon i fereit barranc per on s'obre camí el Torrent des Prat, entre els massissos des Tossals i de Massanella, en un punt de gran bellesa i molt esquerp; està penjada en una timba i per arribar-hi s'ha de fer una petita escalada, això prova que els indígenes mallorquins aprofitaven les coves que els semblaven convenients, independentment de la seva dificultat d'accés.

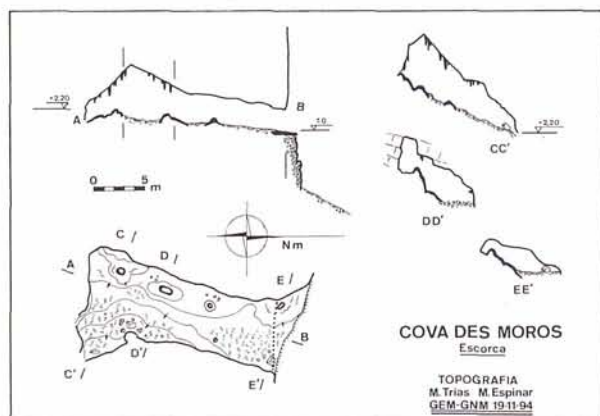
La història recent d'aquesta caverna és ben il·lustrativa de la dissort que ha acompanyat molts de jaciments arqueològics mallorquins: era coneguda des de temps immemorials com ho prova el seu nom popular; tots els carboners que feien feina a la zona la visitaven i en remenaven els sediments cercant

COVA DES MOROS DES TOSSALS

This cavern is placed in a deep and steep gully over the path of Torrent des Prat, between Tossals and Massanella peaks, in a wild and beautiful site; it is dangling from a precipice and a bit of climbing is needed to reach it, what proves that Majorcan natives occupied any cave they found suitable even if their access was eventually difficult.

Recent history of this cave is well-illustrating of the misfortune involving many Majorcan deposits: as its name indicates (Cave of the Moors from Tossals), it was known since immemorial times; every coal-man working nearby used to enter it and to remove the sediments when looking for remains from the Moors times, therefore seriously damaging the deposit.

But its definitive decay is due to the local peasant who decided to empty it completely to use the ground as manure for his sown fields. He invested a few spells between 1937 or 1938 to do the work; the archaeological materials which were removed are now definitively lost: great quantity of human skeletons and pottery pieces were dispersed and crashed; only two entire vases and one silex knife could be saved, both being now exposed at the Museu de Lluc (VENY, 1968). Thereafter, the same author realized a sound in that site and gathered different pieces which allow to establish the chronology of the cave occupation, between the time when silex knives were applicable (ancient pretalaiotic) and that of bridge handles (latter talaiotic).

restes dels temps des moros, cosa no gaire bona per al jaciment.

Però el que significà la seva ruïna definitiva va ésser la pensada que va tenir el pagès des Tossals de buidar-la tota per emprar-ne la terra com a adob per als seus sembrats. Aquesta tasca li va ocupar una sèrie de temporades devers els anys 1937 o 1938; el material arqueològic que se'n va treure es perdé sense remissió: gran quantitat d'esquelets humans i peces de ceràmica foren escampats i destruïts; només se'n salvaren dos vasos sencers i un ganivet de sílex que avui són al Museu de Lluç (VENY, 1968). Posteriorment aquest autor hi va realitzar una cala, recuperant diferents materials que ens permeten establir una cronologia per a la seva ocupació entre els moments de vigència dels ganivets de sílex (el pretaiaòtic antic) i el de les anses de pont (el talaiòtic tardà).

AVENC DE LA PUNTA

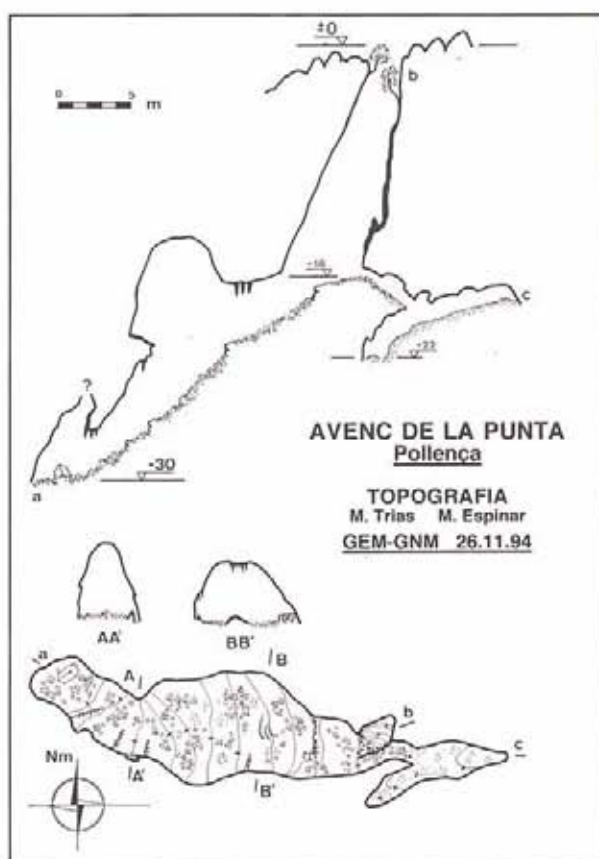
Un aspecte ben interessant del talaiòtic tardà són els enterraments en baguls de fusta. Un dels jaciments que ens il·lustren aquesta forma cultural és l'Avenc de la Punta, situat al paratge del mateix nom entre les carreteres de Sant Vicenç i del Port de Pollença. Es tracta d'un cas excepcional ja que els taüts sembla que tenen forma de toro. També és excepcional perquè es tracta d'una cavitat d'accés vertical; per arribar a la galeria inclinada on se situen els enterraments hem de superar un pou de 18 metres de fondària. Alguns marges faciliten la col·locació dels morts per a la seva cremació (ENCINAS, 1974). La hipotètica reconstrucció d'un d'aquests toros-sarcòfag es pot veure al Museu Municipal de Pollença.

COVA DES MORO

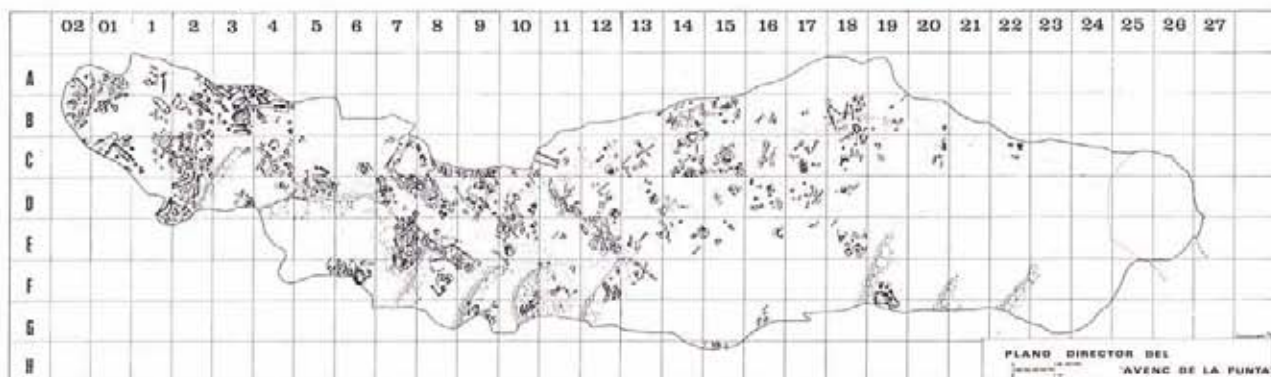
Una altra utilització de les coves que fins aquí no havíem esmentat és l'ús com a lloc de proveïment d'aigua. En aquest cas es tracta d'una caverna costanera, la Cova de sa Font o des Moro de l'illa de sa Dragonera. És una cavitat d'entrada no gaire fàcil, una fissura de 13 metres de desnivell, actualment superat per una escala feta de pedra que facilita molt

AVENC DE LA PUNTA

A very interesting aspect of the latter talaiotic is burial in wooden coffins. One of the deposits, representative of such a cultural pattern is Avenc de la Punta, placed in the samely named area between

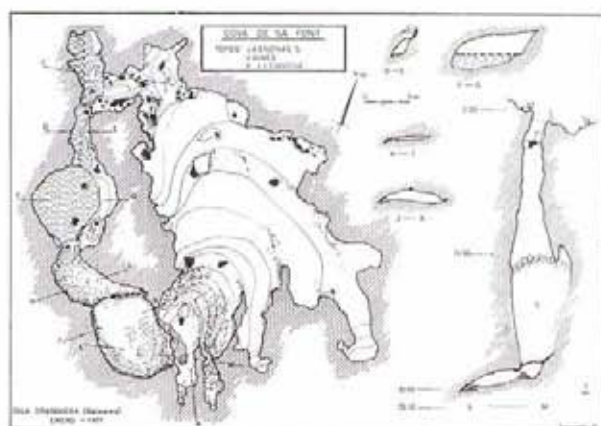

Sant Vicenç and Port de Pollença roads. It is an outstanding example as the coffins seem to have the shape of a bull. It is also remarkable because its access is vertical; to reach the inclined gallery where burials are present, a pit 18 m in depth must be surpassed. Several walls facilitate the placement of the dead to be cremated (ENCINAS, 1974). A hypothetical reconstruction of one of these bull-sarcophagus can be seen at the Museu Municipal de Pollença.

Plànol del jaciment de l'Avenc de la Punta (Pollença) (segons ENCINAS, 1974).

Survey of the deposit from Avenc de la Punta (Pollença) (after ENCINAS, 1974).

l'accés a la zona inferior on trobam un llac d'aigua salobrosa amb abundantíssims fragments de ceràmica. Vista la tipologia d'aquests materials i com que no hi trobam ceràmica indígena, deduïm que els autòctons no l'empraven i els usuaris de la cova eren navegants púnics i romans que la freqüentaven entre el segle IV a. C. i el segle IV d. C. (ENCINAS, 1971). Curiosament hi trobam materials d'època islàmica, encara que no sembla que procedesquin d'un ús de la cova com a amagatall.

COVES D'AMAGATALLS ISLÀMICS

Testimoni dels dramàtics esdeveniments que significaren la destrucció del món àrab mallorquí, són uns sens nombre de coves on s'amagaren els musulmans atemorits. Aquí la ceràmica es troba pràcticament en superfície ja que l'evolució de la cova no ha tengut temps de colgar-la de sediments. Només l'acció dels visitants ha anat esmicolant els materials abandonats.

Fins i tot en coves petites i incòmodes com la de ses Talaies, al terme de Sant Llorenç, s'han trobat tests de ceràmica de luxe amb magnífic vidriat; això evidencia el seu ús com a amagatall ja que els usuaris normals de la cova, pagesos o pastors, no tendrien en via ninguna aquesta ceràmica.

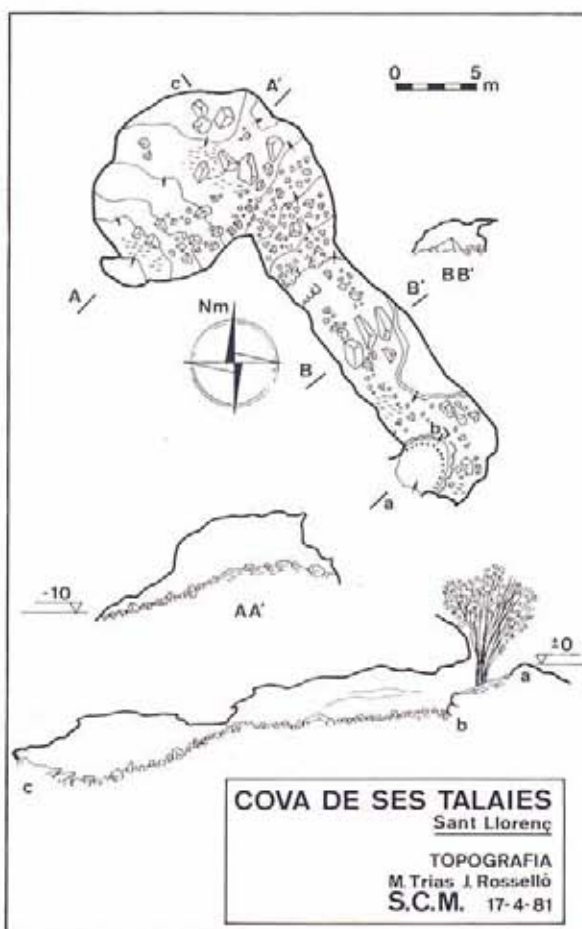
Ultra aquests materials fragmentats i malmesos, hem trobat amagatalls amb peces senceres a més d'eines i claus, com hem citat més amunt. Els dos únics casos descrits d'una manera seriosa són la Cova des Rovell d'Escorca i la Cova dels Amagatalls de Manacor, que són a dos indrets del nostre territori tan diferents i tan allunyats entre si que ens fan pensar que n'hi podria haver per tot. El cas més espectacular és el de la darrera cavitat citada, on s'havien fet obres d'acondicionament, amargenant el pis i fent-hi closos de paret seca a manera de petites habitacions. Amagades arreu de la cova s'hi trobaren eines i restes de ceràmica, alguna de les quals era de valor incalculable com una safa daurada de decoració sense cap paral·lel andalusí.

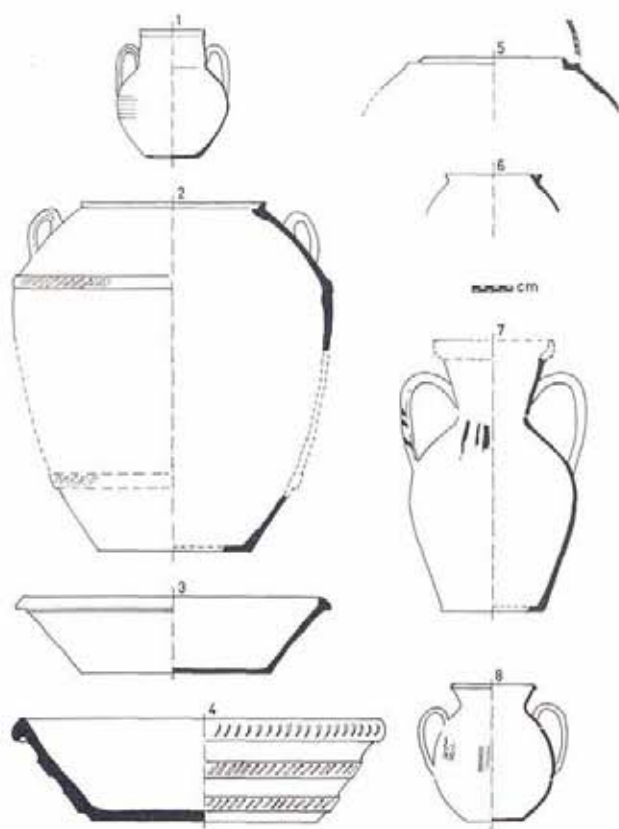
COVA DES MORO

There is another use caves have been given which we have not mentioned yet: water supplying sites. The Cova de sa Font or Cova des Moro is a coastal cavern in the island of Sa Dragonera. Its access, a fissure 13 m. steep, is not easy at all although, nowadays, there is a scale made of stones which facilitates the entrance to the lower zone where a brackish lake containing lots of pottery fragments can be found. According to the typology of those materials and as no indigenous pottery is present, we assume that autochthonous people never used it but that Punic and Roman navigators certainly did, between the IV B.C. and the IV A.D. (ENCINAS, 1971). Curiously, there can also be found materials from the Islamic period, although they do not seem to indicate that the cave was used as a hideout.

CAVES AS ISLAMIC HIDEOUTS

A great number of caves where frightened Muslims looked for refuge stay today as a testimony of the dramatic events occurred when Majorcan Muslim world was devastated. Within this cave, there can be found almost superficial pottery, as their geological evolution has had no time as to cover the floor with sediments. Just the visitors action has broken the abandoned materials.

Cova dets Amagatalls. Taula de formes de ceràmica musulmana comuna. 1, olleta de la Cova dets Amagatalls; 2, alfàbia amb anses de la Coveta des Rovell; 3, ribell o cossi de la Cova des Diners; 4, cossi de la Cova dets Amagatalls; 5-6, alfàbies amb canal a la boca de la Cova des Diners; 7-8, gerres amb decoració pintada de la Cova des Rovell.

Cova dets Amagatalls (Manacor). Table of shapes of common Muslim ceramics. 1, small pot from Cova dets Amagatalls; 2, large earthenware jar with grips from Coveta des Rovell; 3, wash-bowl or basin from Cova des Diners; 4, basin from Cova dets Amagatalls; 5-6, large earthenware jars with step at the mouth from Cova des Diners; 7-8, pitchers with drawn decoration from Cova des Rovell.

COVA DE SON SANTMARTÍ

Un cas curiós de caverna amb una finalitat religiosa, en la millor tradició dels indígenes prehistòrics, és la Cova de Sant Martí o de Son Santmartí al terme d'Alcúdia. La cavitat ha estat convertida en una autèntica església amb dos altars, un de dedicat a Sant Jordi i l'altre a Sant Martí. A més dels altars, hi ha una monumental escala per superar el desnivell entre el terreny i el pis de la cavitat, ja que la boca és un abisament del paladar.

Per manca d'evidència és difícil d'acceptar-hi l'existència d'un lloc de culte paleocristià o, fins i tot, anterior al cristianisme; però, tanmateix, la seva antiguitat és ben notable: la primera notícia escrita és de l'any 1268, quan encara era Sant Martí de Pollença. Va ésser restaurada diverses vegades. La més im-

Even inside small and uncomfortable caves there have been found some fragments of luxurious pottery with magnificent glazing; this fact evidences that they were sure hideouts, as normal users, peasants and shepherds, would not have had this ware.

Apart from those broken and damaged materials, we have found hideouts with complete pieces, tools and keys, as we explained above. The two only cases which have been seriously described are Coveta des Rovell, in Escorca, and Cova dets Amagatalls, in Manacor; both being so different and far from each other that we may assume that there must be some more of them all through the island. The second one, Cova dets Amagatalls, is the most spectacular example, where conditioning works were carried out in the form of floor edging and walls without concrete enclosing small rooms. In the cave, hidden here and there, there have been found tools as well as pottery remains, some of them being really valuable, as a golden luster-painted plate showing a decoration having no similarity with any other Andalusian piece.

COVA DE SON SANTMARTÍ

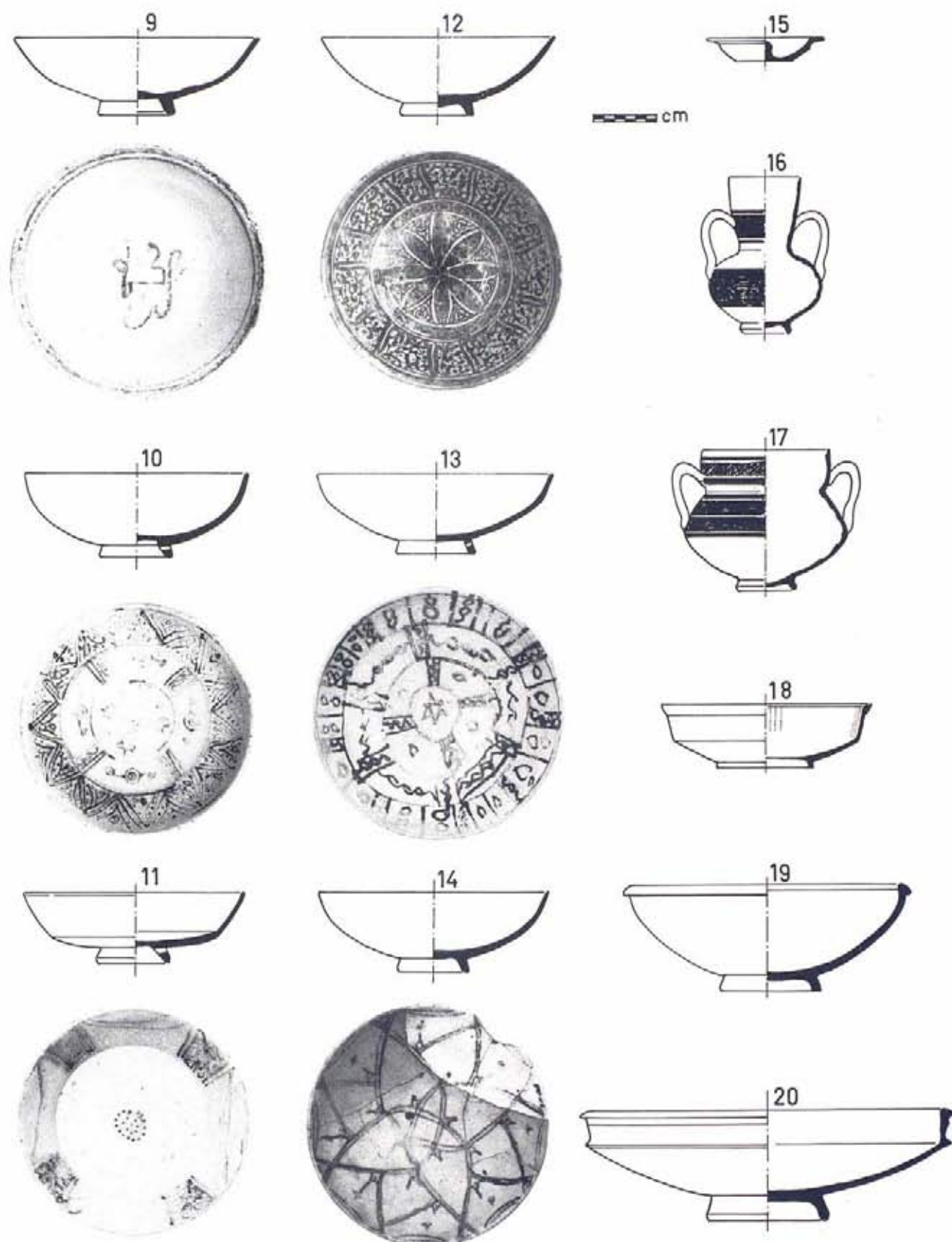
The Cova de Sant Martí or Cova de Son Santmartí, in the municipality of Alcúdia, is a singular example of a cave used for religious purpose following the tradition of the prehistoric natives. The cavern was transformed into a genuine church with two altars, one dedicated to Saint George and the other to Saint Martin. Added to the altars there is a monumental scale to avoid the difference of level between the ground and the cavern floor, as the opening comes from the sunk roof.

Altar de Sant Jordi a la Cova de Son Santmartí.

Sant Jordi's altar in Cova de Son Santmartí (Alcúdia).

Due to a lack of evidences, it is difficult to admit the existence of a place of cult from the palaeochristian period, or even from former times previous to christianism; but, in any case, its antiquity is notable: the first written report dates from 1268, when it was still dedicated to Saint Martin of Pollença. It was restored a few times. The most

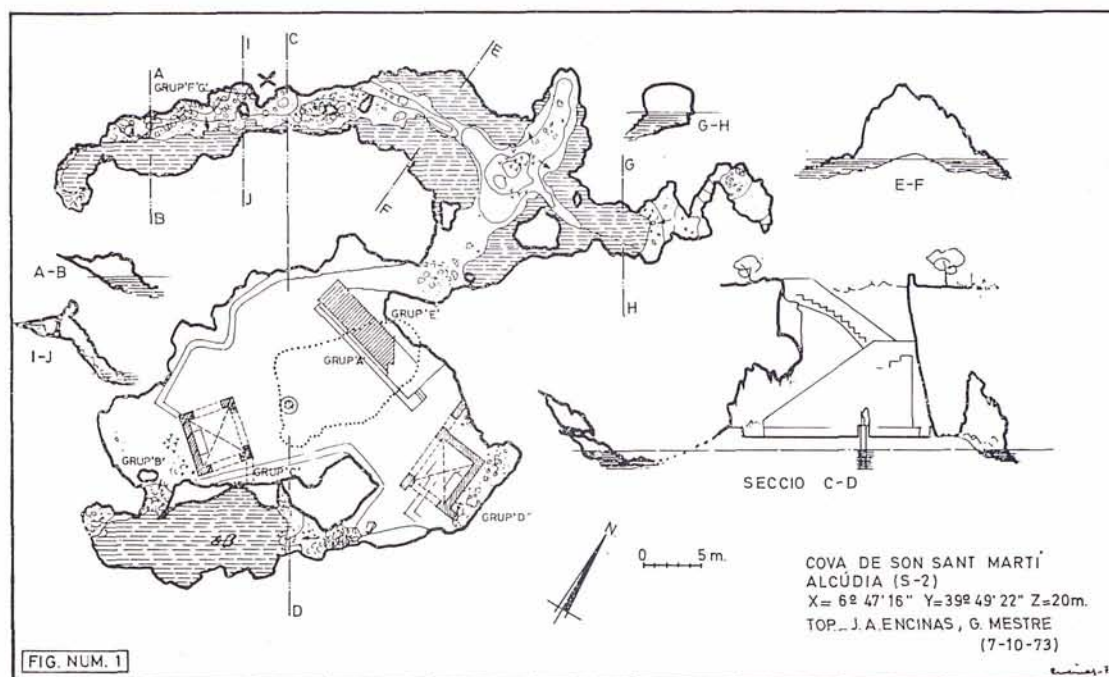

Cova dets Amagatalls. Taula de formes de ceràmica musulmana fina. 9-14, safes de la Cova dets Amagatalls; 9, amb la inscripció BARAKA (la sort, la gràcia de Déu); 12, decorada amb daurat; totes les altres, excepte la 14, foren trobades en el seu amagatall original; 16-17, olletes decorades amb manganès esgrafi i cordons de vidriat; 18, safà de la Cova de ses Talaies; 19-20, safes de la Cova des Diners.

Cova dets Amagatalls (Manacor). Table of shapes of fine Muslim ceramics. 9-14, bowls from Cova dets Amagatalls; 9, with the inscription BARAKA (the luck, the grace of Good); 12, golden decorated bowl; every bowl, but number 14, were found in their original hide; 16-17, small pots decorated with manganese graffite and strings of glazed; 18, bowl from Cova de ses Talaies; 19-20, bowls from Cova des Diners.

portant és la reconstrucció dels altars en estil gòtic entre els anys 1632 i 1633. Això fou després que el miracle del Sant Crist d'Alcúdia, produït el 24 de febrer de l'any 1507, convertís la cova en un lloc de gran devoció. Aquest és el miracle en boca dels testimonis dels fets: *Faent-sa processó per la esterilitat del temps... al gloriós Sant Martí de la cova; e eixint la dita processó de la dita cova per tornar-se a la vila de Alcúdia, és estat vist per tots los venerables... que lo dit crucifici suava d'aygua ab algunes gotes de sanch* (VENTAYOL, 1928).

important work was the reconstruction of the altars in a gothic style made in 1632 and 1633. Those works took place long after the miracle of the Sant Crist d'Alcúdia, occurred in 1507 on February the 24, so that from then onwards the cave became a place of devotion. This is how events happened, told by someone who witnessed them: walking in a procession throughout the barrenness of times... in honour of Sant Martí of the cave, the blessed; and going such procession from the cave to the village of Alcúdia, every personality there could see.. that the

Malgrat la gran aflluència de fidels que hi anaven en pelegrinatge des de tots els pobles de Mallorca, la devoció va anar minvant. Tant és així que l'any 1827 s'hi suprimeix el culte per l'estat indecorós d'abandonament en què es trobava, car fins i tot s'hi guardava bestiar.

Restaurada l'any 1887 per la Societat Arqueològica Lul·liana és avui en dia un monument ben digne, mancat, però, del fervor popular d'un temps.

mentioned crucifix was exuding water with a few drops of blood (VENTANYOL, 1928).

Despite the great rush of faithful people who went on a pilgrimage from many different localities of Mallorca, devotion gradually decreased. Finally, in 1827, the cave was banned to cult, due to its pathetic state of abandonment, as even beasts were kept in it.

It was restored in 1887 by the Societat Arqueològica Lul·liana and it is today a worthy monument, however, it lacks the fervour that people once awarded to it.

Bibliografia / References

- ALCOVER, A. M. (1903): Folklore Balear. Tradicions populars mallorquines. B. S. A. L. Tom X. núms. 278-279. Ciutat de Mallorca.
- AMORÓS, L. (1974): La cueva sepulcral pre-romana de Son Maimó en el término municipal de Petra (Mallorca). *Com. VI Symp. Preh. Pen. Preh. Arg. Is. Bal.* (1972) pàgs. 137-170. Barcelona.
- BOSCH I GIMPERA, P. (1932): Etnologia de la Península Ibèrica. Editorial Alfa. Barcelona.
- COLL, J. (1991): Seriación cultural del Coval d'en Pep Rave (Sóller, Mallorca). Elementos calcolíticos y talaióticos. *Trabajos de Prehistoria*. Vol. 48. Madrid.
- COLOMINES, J. (1915-1920): L'Edat del Bronze a Mallorca. *AIEC*, VI. Barcelona.

- ENCINAS, J. A. (1971): Nota arqueològica sobre la Cova de sa Font. *Speleon*, 18:61-68. Barcelona.
- ENCINAS, J. A. (1972): Las cuevas de incineración en Pollença (Mallorca). *Com. 1r Cong. Nac. Esp.* (1970). 1: 137-142. Barcelona.
- ENCINAS, J. A. (1974): Note on the exploration of the Avenc de la Punta, Majorca. *British Cave Research Assoc.* Vol. 1 núm. 2:127-130.
- ENCINAS, J. A. (1983): Cova de Son Santmartí. *Speleon*, 26-27. Barcelona.
- ENSENYAT, C. (1981): La cuevas sepulcrales mallorquinas de la Edad del Hierro. *Ministerio de Cultura*. Madrid.

- GUERRERO, V. (1979): El yacimiento funerario de Son Boronat (Calvià, Mallorca). *B.S.A.L.* Tom XXXVII.
- PLANTALAMOR, L. (1974): Avance al estudio de la cueva de Son Mallol d'Establiments (Palma de Mallorca). *Com. VI. Symp. Preh. Pen. Preh. Arq. Is. Bal.* (1972). pàgs. 89-100. Barcelona.
- ROSSELLÓ, G. (1972): La prehistòria de Mallorca. *Mayurqa*, 72. Ciutat de Mallorca.
- ROSSELLÓ, G. & WALDREN, W. (1973): Excavaciones en el abrigo del bosque de Son Matge. *Not. Arq. Hip.*, 2:211-286. Madrid.
- ROSSELLÓ, G. (1979): La cultura talaìòtica. *Edicions Cort. Ciutat de Mallorca*.
- RUL-LAN, J. (1875): Historia de Sóller. *Impremta Felip Guasp*. Tom 1. pàg. 25. Ciutat de Mallorca.
- TRIAS, M. & MIR, F. (1977): Les coves de la zona de Can Frasquet. Cala Varques. *Endins*, 4:21-42. Ciutat de Mallorca.
- TRIAS, M. (1979): Nota prèvia a l'estudi de les ceràmiques de la Cova des Diners. *Endins*, 5-6:75-80. Ciutat de Mallorca.
- TRIAS, M. (1981): Notícia preliminar del jaciment islàmic de la Cova dels Amagatalls. *Endins*, 8:59-74. Ciutat de Mallorca.
- TRIAS, M.; SOBERATS, F. & BOSCH, J. R. (1992): Troballes d'època islàmica al Puig Caragoler de Femenia. La Cova des Rovell (Escorca, Mallorca). *Endins*, 17-18:73-80. Ciutat de Mallorca.
- VENTAYOL, P. (1928): Historia de la muy noble, leal, ilustre, invicta, etc., ciudad fidelísima de Alcúdia, desde los tiempos prehistóricos hasta nuestros días. Tom II. *Biblioteca de Última Hora*. Ciutat de Mallorca.
- VENY, C. (1968): Las cuevas sepulcrales del Bronce antiguo de Mallorca. *C.S.I.C.* Madrid.
- WALDREN, W. (1974): Evidence of the extinction of the *Myotragus Balearicus*. *Com. VI. Symp. Preh. Pen. Preh. Arq. Is. Bal.* (1972) pàgs. 32-38. Barcelona.
- WALDREN, W. & ROSSELLÓ, G. (1975): Excavaciones en la cueva de Muleta (Sóller, Mallorca). Los niveles arqueológicos. *N.A.H.*, 3: 73-108.